

ББК 63.3я72
74.226.3
Г46

Рецензенти:
учитель історії, вчитель-методист
Подобед А. О.
учитель історії, вчитель-методист
Лебедева Ю. Г.

Гісем О.Г., Мартинюк О.О.

Г-?? Всесвітня історія. 8 клас. Плани-конспекти уроків. — Тернопіль:
Навчальна книга – Богдан, 2008. — 384 с.
ISBN 978-966-888-888-8

Посібник складено згідно з чинною навчальною програмою для 12-річної школи до курсу “Всесвітня історія”, який викладається у 8 класі. Видання містить орієнтовне календарно-тематичне планування і розробки уроків, зокрема узагальнення та тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів.

Для вчителів історії, студентів історичних факультетів, викладачів.

ББК 81.2Укр-2

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 978-966-888-888-8

© Гісем О.В., Мартинюк О.О., 2008
© Навчальна книга — Богдан,
макет, художнє оформлення, 2008

Вступне слово

Пропоноване видання створене з метою надати методичну і практичну допомогу вчителям, які викладають курс історії середніх віків. Розробки уроків складено згідно з чинної навчальної програми «Всесвітня історія. 8 клас».

Розробки уроків містять змістовний систематизований матеріал, зразки наочності (схеми і таблиці), дидактичні ігри, різномірні матеріали для проведення поточного і тематичного оцінювання навчальних досягнень учнів.

Програма курсу історії середніх віків передбачає засвоєння значного за обсягом матеріалу за досить обмежену кількість часу. Це обумовлює необхідність вирішення вчителем складного завдання: який матеріал необхідно розглянути на уроці обов'язково, який – оглядово, а що доручити учням опрацювати самостійно. Автори надають свої пропозиції щодо вирішення цієї проблеми.

Основною змістовою одиницею посібника обрано урок. У його межах наведений матеріал поділено на окремі модулі, які вчитель може використовувати варіативно, залежно від конкретної ситуації і власних педагогічних уподобань. Саме це обумовлює наявність у розробках таких змістових елементів, як «Додаткова інформація», «Цікаво знати», «Зверніть увагу!» тощо.

Необхідність використання графічної наочності в навчальному процесі визнавалася завжди. Проте, на жаль, сьогодні вчитель має її досить мало і часто змушений готувати самостійно. Автори спробували допомогти вчителю у цьому. До кожного уроку вони пропонують значну кількість схем і таблиць. Використовувати їх у повному обсязі не завжди доцільно. Наведені схеми і таблиці є прикладами систематизації матеріалу. Учитель вибере з них ті, які вважає необхідними, або розробить власні.

Чимало уваги автори приділили роботі з писемними та візуальними джерелами. Їх використання сприятиме розвитку мислення учнів, формуватиме уявлення про «обличчя» епохи, яку вони вивчають. Проте, організовуючи роботу з джерелами на уроці, необхідно пам'ятати про їхню самоцінність і про можливість уникати їх застосування лише як ілюстрації до тексту.

Змістові модулі «Додаткова інформація» містять матеріал, який використовується вчителем за потребою як для поглиблення знань учнів про певні події та явища, так і для кращої інформованості самого викладача. Змістові модулі «Зверніть увагу!» містять інформацію, яка є важливою для кращого засвоєння матеріалу і до якої вчителю варто повернути увагу учнів.

У посібнику наведено чимало дидактичних ігор. Не підлягає сумніву, що грі належить помітна роль у процесі навчання, вона збільшує його ефективність, активізує увагу учнів тощо. На уроці історії дидактична гра це цікава для її учасників навчальна діяльність в умовних ситуаціях, спрямована на формування знань, умінь та навичок. Проте гра, як і будь-яка форма навчання, не може вважатися універсальною і єдиною. До використання гри на уроці

потрібно ставитися зважено, чітко уявляти її мету. Гра може тривати цілий урок, або бути одним з його взаємопов'язаних елементів. Перетворювати урок у безперервний ланцюжок ігор не варто. На думку авторів, це суттєво послаблює його навчальне навантаження, перетворює гру на елементарну розвагу.

Домашнє завдання до уроків автори наводять у мінімальному варіанті, що повинен конкретизуватися вчителем (завдання за контурною картою, робочим зошитом, повідомлення, виконання письмового завдання тощо). Автори вважали за доцільне навести в домашніх завданнях поряд з параграфами основного підручника за чинною програмою параграфи інших підручників і посібників. Завдяки цьому вчитель і учні матимуть можливість познайомитися з альтернативним висвітленням однотипного матеріалу.

Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів як засіб визначення їхніх компетенцій за результатами опрацювання певного матеріалу є обов'язковим. Автори пропонують різнорівневі запитання і завдання для його проведення. Проте конкретна форма проведення уроків тематичного оцінювання може бути, звичайно, визначена лише самим учителем, відповідно до того, що і як було викладено під час розгляду теми.

Для того щоб допомогти учням краще орієнтуватися і засвоювати навчальний матеріал, автори пропонують учителю активно використовувати класну дошку. Зокрема, доцільно дотримуватися певної постійної системи в записах. Буде корисним, якщо впродовж уроку перед учнями будуть знаходитися записані на дошці тема, план уроку, основні поняття і дати, домашнє завдання. Відповідно до цих складових розроблені конспекти окремих уроків.

Автори висловлюють надію, що запропонований посібник стане у нагоді як вчителю-початківцю, так і досвідченому фахівцеві, спонукаючи його до творчої активності. Автори намагалися зробити посібник зручним і корисним у повсякденній роботі вчителя. Вони будуть вдячні всім, хто висловить зауваження і пропозиції щодо його вдосконалення.

**Орієнтовне тематичне планування уроків
з всесвітньої історії у 8 класі
(35 години)**

1.	Вступ.	
Тема 1. Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій.		
2.	Відкриття європейців	
3.	Завоювання Нового Світу	
Тема 2. Людина ранньої нової доби		
4.	Матеріальний світ і суспільство	
5.	Повсякденне життя Західної Європи	
Тема 3. Реформація і контрреформація.		
6.	Реформація	
7.	Поширення Реформації. Контрреформація	
Тема 4. Західноєвропейські держави в XVI – першій половині XVII ст.		
8.	Франція	
9.	Іспанія	
10.	Нідерланди	
11.	Англія	
12.	Міжнародні відносини	
13.	Узагальнюючий урок	
14.	Тематичне оцінювання	
Тема 5. Культура Західної Європи XVI – першої половини XVII ст.		
15.	Мистецтво Високого Відродження в Італії. Північне Відродження	
16.	Освіта і наука. Література і театр. Мистецтво бароко	
Тема 6. Польська держава і Московське царство.		
17.	Річ Посполита	
18.	Московська держава	
19.	Урок узагальнення	
20.	Тематичне оцінювання	
Тема 7. Криза старого порядку. Початок модернізації.		
21.	Англійська революція	
22.	Промисловий переворот в Англії	
23.	Франція	
Тема 8. Доба Просвітництва.		
24.	Просвітництво	

25.	Культура	
26.	Австрія і Пруссія	
27.	Росія. Петро I. Палацові перевороти	
28.	Росія. Епоха Катерини II	
29.	Англійські колонії у Північній Америці	
30.	Створення США	
31.	Узагальнюючий урок	
32.	Тематичне оцінювання	
Тема 9. Східний світ.		
33.	Османська імперія	
34.	Китай. Індія	
35.	Тематичне оцінювання	

Урок №1

Тема. Вступ до історії Нового часу.

Мета: дати учням початкове уявлення про ранній Новий і Новий час як періоди всесвітньої історії і навчальний предмет; ознайомити з основними історичними джерелами цих періодів; сприяти появі в учнів зацікавленості до предмету.

Тип уроку: вступний.

Обладнання: підручник, настінна карта, атлас, ілюстративний матеріал, комп'ютерна презентація уроку.

Основні поняття і терміни: ранній Новий час, Новий час, Нова історія, історичні джерела.

Основні дати: 1492-1914 рр. – Історія Нового часу.

Хід уроку

I. Організація навчальної діяльності.

Учитель інформує учнів про початок вивчення нового предмету, привертає увагу до загальних питань організації навчальної діяльності.

II. Вивчення нового матеріалу.

1. Нова доба всесвітньої історії.

Розповідь учителя.

Спираючись на наведену схему, учитель розкриває місце історії періодів, що вивчаються у всесвітній історії.

У цьому році ви продовжите вивчати історію людства. У попередніх класах ви познайомилися з історією стародавнього світу та середніх віків.

У 8 класі ви розпочнете вивчення нової історії. Умовно її можна поділити на дві частини. Першу називають Раннім Новим часом (кінець XV – перша половина XVII ст.) Визначальними для цієї доби подіями стали Великі географічні відкриття, Відродження, Реформація і Контрреформація. Друга – познайомить вас з першою частиною Нового часу (друга половина XVII – кінець XVIII ст.), яка пройшла під знаком Просвітництва.

Історія нового часу – період всесвітньої історії між історією середніх віків та історією новітнього часу. Термін «новий час» запровадили у XV ст. італійські мислителі, протиставляючи цим себе попередній добі історії «середніх віків» і стверджуючи, що в історії Європи розпочалася нова доба.

Періодизація всесвітньої історії.

Назва періоду	Хронологічні межі
Історія первісного суспільства	Від появи людини на Землі – III тис. р. до н.е.
Історія Стародавнього світу	III тис. років до н. е. – 476 р.
Історія середніх віків	476 – 1492 рр.
Історія Нового часу	I період: 1492 – 1789 рр.
	II період: 1789 – 1914 рр.
Новітня історія	I період: 1914 – 1939 рр.
	II період: 1939 р. – до сьогодні

Великі географічні відкриття стали поштовхом до далекосяжних зрушень. Тисячі людей із європейських країн вирушили на нові землі в пошуках багатства і слави, нових територій. Так, завдяки Великим географічним відкриттям західноєвропейська цивілізація вийшла за межі Європи, поширивши свій вплив на Америку, Африку та Азію, суттєво змінивши життя народів, що потрапили в межі її дій. Значно змінилося й життя самої Європи.

Суттєві зрушення у світогляді людей започаткувало Відродження. У цей час формувалося усвідомлення того, що людина є найвищою цінністю, має право на всебічний гармонійний розвиток і реалізацію своїх можливостей.

Католицька церква, яка була основою старого європейського суспільства, дедалі більше ставала перепоною на шляху формування нових порядків. Відчутного удару католицькій церкві завдали Великі географічні відкриття, внаслідок яких було поставлено під сумнів істинність поглядів на побудову світу, поширюваних церквою. Людство вперше зрозуміло, що світ не закінчується на березі моря чи океану. За цими океанами є континенти, на яких також живуть люди, і всі вони є представниками єдиної спільноти на планеті. Рух за

переосмислення ролі католицької церкви в суспільстві отримав назву Реформація. Про зміст зрушень, які відбувалися у Європі внаслідок Великих географічних відкриттів, розгортання Відродження і Реформації, ви дізнаєтеся, коли вивчите відповідні теми.)

Таблиця 1

Три явища в європейській історії, які мали визначальне значення для переходу від Середньовіччя до Нового часу

Великі географічні відкриття	В результаті географічних відкриттів, зроблених європейськими мандрівниками наприкінці XV — в середині XVII ст., європейці значно розширили своє бачення світу. За допомогою техніки вони змінили економіку, відкрили нові землі, знайшли новий зміст у відносинах з іншими народами.
Гуманізм	Світогляд, що визнає цінність людини як особистості, прийнятий повагою до її думок і почуттів. В епоху Відродження (кінець XV—XVI ст.) гуманізм — світське вільнодумство, яке заперечувало духовне панування церкви у суспільстві. Гуманізм розвивав ідеї індивідуальної свободи людини, оптимізму і віри у її сили.
Реформація	Суспільний рух у Західній і Центральній Європі першої половини XVI ст., спрямований на докорінну перебудову католицької церкви. Започаткував Реформацію виступ у 1517 р. в Німеччині Мартіна Лютера («95 тез»).

Старе суспільство, що базувалося на традиціях і звичаях, поступово руйнувалося. Дедалі більша кількість представників нової європейської цивілізації почали керуватися здоровим глуздом і власним розумом.

Відбувалися зміни і в державному устрої країн Європи: станову монархію заступала абсолютна. Абсолютизм став тією формою державного устрою, яка більше відповідала інтересам нових соціальних верств. Одночасно в суспільстві визрівало розуміння того, що влада має служити суспільству, захищати інтереси і права кожної особистості. Народи дедалі глибше усвідомлювали свою національну належність. Стало зрозумілим, що створити найкращі умови для розвитку своєї нації можна лише у власній державі.

Основними центрами формування нового суспільства були країни Західної Європи – Італія, Англія, Нідерланди, Франція, Німеччина. Саме тут народжувалися нові ідеали й суспільно-політичні рухи, змінювалися форми державного устрою, складалися ринкові відносини та з'являлися нові соціальні верстви. Руйнувалися старі традиційні суспільства, засновані на натуральному аграрно-ремісничому господарстві.

Ідеї Просвітництва, які виникли в другій половині XVII ст. в Англії символізували початок нового періоду європейської історії. Він став добою тріумфу

розуму і думки людини. У цей час набули поширення погляди, спрямовані проти абсолютизму, проголошувалася необхідність забезпечення державою кожній людині свободи віросповідання, рівних громадянських і політичних свобод.

Розвиток країн Сходу наприкінці XV – XVIII ст. відбувався інакше, ніж у Європі. Тут зберігалися традиційні аграрно-ремісничі суспільства, тому цивілізації країн Сходу вчені називають традиційними. У ті часи посилювався тиск новоевропейської цивілізації на країни Сходу. Останні, не маючи змоги витримати його, перетворилися на залежні від Заходу країни.

Отже, доба кінця XV—XVIII ст. стала для країн Заходу періодом формування і становлення новоевропейської цивілізації, що динамічно розвивалась, а для країн Сходу — часом уповільнення темпів розвитку, збереження традиційних аграрно-ремісничих цивілізацій.

2. Знайомство з підручником.

Учитель привертає увагу учнів до структури підручника, його поділу на теми і параграфи. Необхідно одразу повідомити учням, як слід коротко занотувати у щоденнику домашні завдання.

Шляхом коментованого читання вчитель розбирає з учнями фрагмент тексту «Як користуватися підручником» і пояснює це на прикладі параграфа. Доцільно звернути увагу на роль ілюстрацій у підручнику. Не лише текст, а й малюнки допоможуть учням створити уявлення про життя людей у ті часи.

3. Як працювати з підручником.

Матеріал підручника, який ви тримаєте в руках, поділений на дев'ять тем, кожна з яких містить декілька параграфів, котрі, в свою чергу складаються з окремих пунктів. необхідно звертати увагу на виділені у тексті чорним шрифтом слова і дати. Історія як і будь-яка інша наука, має власну термінологію, котру необхідно розуміти. Працюючи з матеріалом параграфів обов'язково перевіряйте себе, щоб переконатися чи вірно ви запам'ятали персоналії історичних діячів та історичну хронологію.

Краще засвоїти навчальний матеріал допоможуть історичні документи, ілюстрації, карти і схеми. Працюючи з параграфом прочитайте включений до нього документ і дайте відповіді на запитання до нього. Розглядаючи ілюстрації звертайте увагу на підписи, які пояснюють зміст зображеного. Формуванню уявлень як розгорнулися у просторі та часі події, з якими ви познайомилися, допоможе історична карта. Зрозуміти особливості подій та зв'язки між ними дозволять схеми.

У кінці кожного параграфа містяться висновки. Після них розташовані запитання і завдання, спрямовані на формування різноманітних вмінь та на-

вичок. Звертайте увагу на умовні позначення, котрі підкажуть вам, що і як необхідно виконувати.

Після декількох тем наведено підсумкові завдання, за якими ви зможете узагальнити вивчений матеріал. Здійснити самоперевірку набутих знань допоможуть тестові завдання, а запам'ятати основні дати – спеціальна «Енциклопедична сторінка».

Перевірте, як ви запам'ятали – за допомогою розташованих тут запитань ви зможете здійснити самоперевірку і переконатися, чи добре запам'ятали матеріал параграфу.

Подумайте і дайте відповідь – завдяки цим запитанням ви зможете осмислити прочитане.

Виконайте завдання – виконання завдань цієї рубрики розвиватиме ваші навчальні вміння (*працювати з історичною картою, складати плани, таблиці, історичні портрети тощо*).

Завдання для допитливих – тут ви знайдете завдання, котрі виконуються за вказівкою вчителя або тими, хто прагне поглибити свої знання, використовуючи додаткову літературу або ресурси Інтернету.

Зверніть увагу на значення умовних позначок, які ви зустрінете на сторінках підручника.

Пригадайте – запитання, розташовані у цій рубриці після назви параграфу допоможуть вам пригадати з вивченого раніше те, що дозволить краще зрозуміти новий матеріал.

Документи розповідають – наведені тут фрагменти історичних джерел вам необхідно прочитати і відповісти на запитання до них.

Цікаві факти – тут ви знайдете чимало історичних цікавинок, пов'язаних зі змістом матеріалу параграфу.

Постать в історії – під такою рубрикою розташована інформація про видатних історичних діячів, що мали важливий вплив на розвиток подій.

Словничок – саме тут пояснюються наведені у тексті нові поняття і терміни.

Висновки – у цій рубриці наприкінці параграфів наведено стислий виклад провідних думок, розкритих у їхньому тексті.

4. Основні джерела з історії середніх віків.

Бесіда на повторення.

1. Як вчені дізнаються про життя людей у минулому?
2. Що таке історичні джерела?
3. Які ви знаєте різновиди історичних джерел?
4. Наведіть приклади речових і писемних історичних джерел.

*Розповідь учителя**.*

За час свого існування людство залишило на землі багато «слідів» своєї діяльності. Історики старанно відшукують їх, вивчають і намагаються якнайвірогідніше відтворити життя людей у минулому. Як ви вже знаєте, вчені називають ці «сліди» людської життєдіяльності історичними джерелами.

* Можливо також використати будь-які інші ілюстрації або той наочний матеріал до курсу, який має вчитель.

** Розповідь учителя доцільно супроводжувати ілюстраціями різних видів історичних джерел.

Історичні джерела – усе створене в процесі діяльності людини, що дозволяє вивчати минуле людського суспільства і відображає його історичний розвиток. Досліджуючи різноманітні історичні джерела, учені дізнаються про те, яким було життя людей у кожен історичну епоху. Середньовіччя віддалене від наших часів набагато меншим відтинком часу, ніж стародавня історія, тому історичних пам'яток, що розповідають про цей період історії людства, набагато більше. Для вивчення історії Середньовіччя використовують перш за все речові, писемні та етнографічні джерела. Набагато більше про середні віки можуть розповісти писемні джерела.

Далі вчитель розглядає питання за наведеною схемою.

Основні історичні джерела, за якими вивчають історію середніх віків

Історичні джерела

Речові	Писемні	Етнографічні
Будівлі, пам'ятки архітектури, знаряддя праці та побуту, зброя, прикраси тощо	Документи, законодавчі акти, свідчення безпосередніх учасників подій, релігійні тексти тощо	Давні звичаї, житло, одяг, традиції харчування, різноманітні технології, фольклор тощо

Учитель звертає увагу, що відтворити повну картину життя людини та її світ попередньої епохи можна лише шляхом поєднання інформації з різних історичних джерел.

III. Закріплення нових знань.

Бесіда за запитаннями.

1. Яку назву має період всесвітньої історії, що вивчається у 8 класі?
2. На які дві частини він поділяється? Якими є їх хронологічні межі?
3. Назвіть події, які вважаються визначальними для обох частин нової історії.
4. Чи однаково розвивалися країни Європи і Сходу наприкінці XV–XVIII ст.

Творче завдання.

Чи поділяєте ви твердження, що кожен з періодів всесвітньої історії був для людства новим кроком на шляху його поступального розвитку? Поясніть

свою думку, спираючись на матеріал з історії стародавнього світу та історії середніх віків.

IV. Підсумки уроку.

Заключне слово вчителя.

V. Домашнє завдання

1. Опрацюйте вступний текст підручника.

2. Додаткове завдання *(на вибір)*.

1) Знайдіть у довідковий літературі визначення наук, котрі допомагають історикам вивчати минуле: археологія, хронологія, нумізматики, геральдика, сфрагістика, етніміка і топоніміка. Випишіть їх у зошит. Оберіть параграф підручника, на підставі якого покажіть, які допоміжні історичні науки дозволили авторів його написати.

2) Підготувати презентації.

Тема	Елементи презентації
Доколумбова Америка: інки, майя, ацтеки	Намалювати представників населення індіанських народів. Виготовити макети зброї індіанців. Підготувати повідомлення про овочі, фрукти та тварин що потрапили до Європи з відкриття Америки
Культура індіанців	Виготовити (намалювати) макети храмів та споруд індіанців. Підготувати слайд-шоу «Цивілізації інків, ацтеків, майя»
Європейці у пошуках нових земель	Підготувати слайд-шоу «Видатні мандрівники Нового часу». Виготовити (намалювати) макет каравели. Нанести на карту маршрути мандрівок Колумба, Васко да Гама, Магеллана та ін.
Конкістадори	Нанести на карту території колоній Іспанії та Португалії в Латинській Америці та басейні Тихого океану. Провести першу межу територіального розподілу світу. Підготувати презентацію «Конкістадори — завойовники Америки»

Урок №2

Тема. Відкриття європейців.

Мета: з'ясувати причини і передумови Великих географічних відкриттів; дізнатися, як було відкрито Америку і здійснено першу навколосвітню подорож
формувати вміння визначати причинно-наслідкові зв'язки між окремими подіями;
виховувати почуття людяності і взаємодопомоги.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Обладнання: підручник, настінна карта, атлас, ілюстративний матеріал, комп'ютерна презентація уроку.

Основні поняття і терміни: відкриття Америки, навколосвітня подорож

Основні дати: 1451-1506 рр. Христофор Колумб, іспанський мореплавець
1487-1488 рр. подорож Б. Діаша, який зробив можливим подальший перетин Індійського океану
1492 р. відкриття Америки Христофором Колумбом
1494 р. підписання Тордесильянського договору про розділ сфер впливу між Іспанією та Португалією
1497-1499 рр. відкриття Васко да Гама морського шляху до Індії
1497 р. Д. Каботт досяг Північної Америки
1500 р. відкриття португальцем П. Кабралом Бразилії
1500 р. відкриття іспанцем Васко Бальбоа Тихого океану
1519-1521 рр. завоювання іспанцями Мексики Е. Кортесом
1519-1522 рр. перша кругосвітня подорож Фернандо Магеллана
1529 р. Підписання Іспанією і Португалією договору у Сарагосі про поділ Західної півкулі
1534 р. француз Ж. Картьє відкриває Канаду

Хід уроку

I. Організація навчальної діяльності.

Учитель інформує учнів про початок розгляду теми, тривалість її вивчення, форми і термін проведення тематичного оцінювання. Після цього повідомляє тему і основні завдання уроку.

II. Вивчення нового матеріалу.

Варіант 1.

Демонстрація і коментарі підготовлених вдома презентацій.

Варіант 2.

Актуалізація знань

1. Які уявлення про світ панували за середньовіччя?
2. Якими були життя і культура народів Індії наприкінці XV ст.?
3. Що ви знаєте про життя народів доколумбової Америки?

1. Причини й передумови Великих географічних відкриттів.

Вступне слово вчителя

Доба Великих географічних відкриттів стала переломною між середніми віками та новим часом. Саме тоді людство накопичило достатньо знань і відчувало потребу пізнати всю Землю із її невідомими просторами.

Наприкінці середніх віків торгівля з країнами Сходу набула постійного характеру. Різноманітні східні товари — прянощі, ювелірні вироби, тканини тощо — стали звичними для європейців. Однак у другій половині XV ст. ситуація значно ускладнилася внаслідок загарбання Османською імперією Близького Сходу. Різноманітні побори з торговельних караванів і кораблів, грабунки, піратство робили торгівлю вельми ризикованою, невігідною та нерегулярною. З'явилася велика кількість посередників (арабів, італійців), що призводило до подорожчання товарів. Шлях до Індії через Єгипет і Червоне море повністю контролювали араби, які не допускали сюди європейців. Отож, купцям країн Західної та Північно-Східної Європи про далекі східні ринки годі було й мріяти.

Цікаво знати.

Перець і гвоздику вирощували на островах Прянощів (сучасні Молуккські острови Зондського архіпелагу) у Тихому океані. Місцеві жителі везли їх на своїх легких човнах-джонках до Малакки (сучасний Сінгапур), де продавали за мізерну ціну індійським купцям. Ті везли прянощі до Індії, де продавали їх арабським купцям, які, навантаживши свої кораблі, везли прянощі через Індійський океан до Єгипту. У Єгипті араби продавали свій дорогоцінний вантаж венеціанським та італійським купцям. І лише тоді починався шлях прянощів до Європи. Кожен посередник збільшував ціну, щоб отримати свій прибуток. Не дивно, що за час мандрівки Шляхом пахощів (так називали купці цей маршрут) ціна прянощів зростала в сотні разів і продавалися вони на вагу золота.

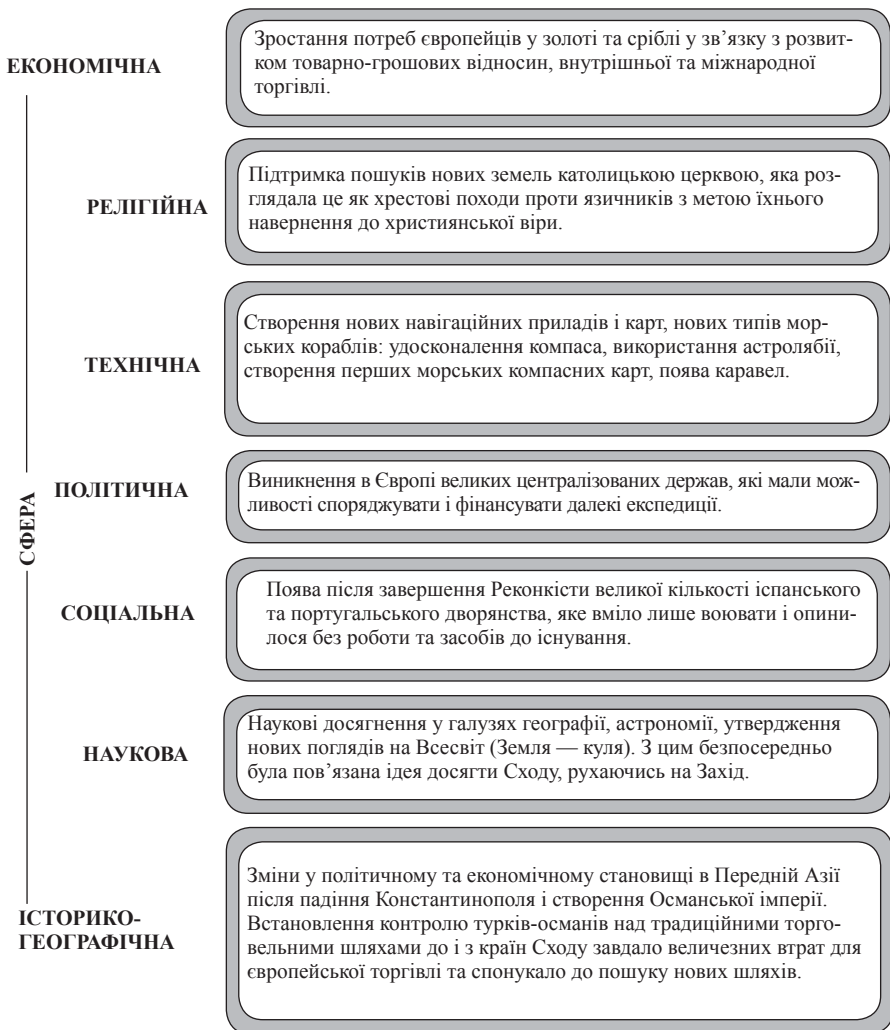
Розповідь вчителя.

Дедалі більше купців і моряків західноєвропейських країн замислювалися над пошуком нового морського шляху до Індії, в обхід арабів і турків.

До пошуків казково багатой Індії європейців підштовхувала й інша причина: для розвитку торгівлі, заснування нових підприємств потрібні були золото і срібло. У Західній Європі його не вистачало. Водночас уяву європейців приголомшували розповіді мандрівників, які побували в країнах Сходу. «Золота, скажу вам, у них дуже багато, і не вивозять його звідти... Сказати по правді, палац там великий і вкритий чистим золотом... Ще скажу вам, що підлога в покоях — а її там багато, — вкрита чистим золотом у два пальці завтовшки; і все в палаці — і зали, і вікна — оздоблено золотими прикрасами», — писав

венеціанський купець Марко Поло, який побував у країнах Сходу в XIII ст. Прочитавши такі розповіді, європейські шукачі пригод не роздумували, де шукати бажані золото і срібло.

Для з'ясування даного питання слід використати схему .
Передумови Великих географічних відкриттів

Пояснення до схеми.

Передумовами Великих географічних відкриттів стали важливі вдосконалення, досягнуті на той час у мореплаванні та військовій справі, а саме:

1. Португальці в XV ст. створили швидкий і легкий вітрильник для далеких подорожей – каравелу. Вона мала три щогли з прямими і скісними вітрилами та могла рухатися за будь-якого вітру, досягаючи швидкості 22 км за годину.
2. Було поліпшено компас і морські карти. Компас, що з'явився у Європі наприкінці XII ст., мав вигляд магнітної стрілки, яку клали на шматок дерева, що плавав у посудині з водою. Магнітну стрілку скріпили з катушкою і настромили на стержень, що надало їй схожості із сучасним морським компасом. У XIV ст. з'явилися перші морські компасні карти – портолани, які досить точно відображали відомі європейцям землі й моря та на які було нанесено компасну сітку.
3. Європейські мореплавці почали використовувати винайдену арабами астролябію для визначення місцеположення корабля у відкритому морі за зірками.
4. Велике значення мало і вдосконалення вогнепальної зброї: було винайдено ручні її різновиди – аркебузи, пістолети, мушкети тощо.

Нові шляхи до країн Сходу першими серед європейських держав почали шукати Португалія та Іспанія.

2. Відкриття португальців.

Розповідь вчителя супроводжується роботою з картою

Вдале географічне розташування, оволодіння арабською географією та тематикою, морською справою сприяли перетворенню Португалії в XV ст. на морську державу. Початок географічних відкриттів португальців пов'язаний із діяльністю принца **Енріке Мореплавця** (1394—1460), талановитого організатора морських експедицій, у яких брали участь не лише дворяни, але й купецтво. Шлях до бажаних берегів Індії вони намагалися знайти, пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обігнувши її південний край. Одночасно португальці починаючи із 40-х рр. XV ст. регулярно споряджали експедиції до Західної Африки за невільниками, слоновою кісткою, золотим піском, прянощами. На карті Африки з'явилися назви «Перцевий Берег», «Берег Слонової Кістки», «Золотий Берег», «Невільничий Берег». Із нових земель до португальської скарбниці надходили величезні прибутки.

У 1488 р. мореплавець **Бартоломеу Діаш** (1450—1500) зумів досягти,пливучи вздовж західного узбережжя Африки, її південного краю і вийти до Індійського океану, але був змушений повернути назад через загрозу бунту моряків. Південний край Африки назвали мисом Доброї Надії — надії на те, що наступні мореплавці зможуть дістатися Індії.

Експедицію, яка знайшла морський шлях до Індії, очолив 28-річний португалець **Васко да Гама** (1469—1524). Улітку 1497 р. він із чотирма кораблями вирушив із Лісабона. Пропливши вздовж західного узбережжя Африки та обминувши мис Доброї Надії, Васко да Гама дістався Мозамбіку. Там, побачивши арабські кораблі, навантажені золотом, сріблом, перлинами та прянощами,

він збагнув, які багатства може знайти в Індії. Незважаючи на опір арабів, він знайшов провідника до берегів Індії.

20 травня 1498 р. португальські кораблі увійшли до індійського порту Калікут. За свідченням одного з учасників експедиції, їх прийняли досить стримано. Над подарунками португальців раджі Калікути його домоуправитель розсміявся, сказавши, що найбільшій купець дав би більше. Васко да Гама наказав членам експедиції скуповувати прянощі. Наприкінці року, завантаживши кораблі та отримавши листа від раджі до короля Португалії, Васко да Гама вирушив додому.

Майже рік тривало повернення до Португалії. Васко да Гама був прийнятий португальським королем Маноелем із великими почестями й дістав титул «адмірала індійських вод».

Значення експедиції Васко да Гами полягало в тому, що вона відкрила морський шлях до Індії вздовж західного узбережжя Африки. Водночас це відкриття заклало підмурок португальської колоніальної імперії. Завдяки своїй перевазі у військовій силі та морській техніці португальці витіснили арабів з Індійського океану. Великих територій португальці зазвичай не захоплювали, а створювали на узбережжі численні, добре укріплені факторії. Звідси вони нападали на сусідні території, примушуючи місцевих вождів і володарів сплачувати їм данину прянощами. Поступово вони збільшували сферу свого впливу і 1521 р. досягли найбільшого успіху — португальські факторії з'явилися на Молуккських островах.

Робота з термінами та поняттями.

Факторія — торговельна контора і поселення, організовані купцями у колоніальній країні.

Колонія — залежна територія, що перебуває під владою іншої держави або метрополії.

Колоніальна імперія — держава, яка захопила певні території і включила їх до свого складу як колонії.

Розповідь вчителя.

Торгівлю прянощами було оголошено монополією (винятковим правом) португальського короля. Купці, які привозили цей товар до Лісабона, отримували 800 % прибутку. Для збереження високих цін король дозволяв завозити лише 5–6 кораблів прянощів на рік.

Захопивши контроль над східним шляхом до Індії, португальці намагалися знайти і західний шлях. Уже після відкриття Америки Колумбом ескадра під керівництвом **Педру Кабрала** відкрила в 1500 р. Бразилію та оголосила її власністю португальського короля.

3. Христофор Колумб та його плавання до Америки.

Розповідь вчителя супроводжується роботою з картою

Першим дістатися Індії західним шляхом спробував іспанський мандрівник **Христофор Колумб** (Крістобаль Колон; 1451—1506).

Постать в історії.

Колумб народився в Італії. Уже з 14 років брав участь у морських подорожах до Англії та вздовж узбережжя Африки. Колумб захопився поглядами італійця Паоло Тосканеллі, який вважав Землю кулею, а західний шлях із Європи до Сходу — найкоротшим. Тосканеллі склав карту світу, на якій Азія була позначена на західному узбережжі Атлантичного океану. За його розрахунками, шлях до Китаю та Індії через Атлантику був набагато коротшим, ніж навколо Африки. Проте Тосканеллі помилився у визначенні розмірів Землі та, відповідно, відстані від Європи до Азії. Згодом казали, що це була велика помилка, яка привела до великого відкриття.

Розповідь вчителя.

Карта й розрахунки Тосканеллі переконали Х. Колумба в можливості досягти Індії, рухаючись на захід.

Спіраючись на них, мореплавець вирішив спробувати досягти берегів Індії, пливучи через Атлантичний океан. Рада португальських учених, розглянувши пропозицію Колумба, визнала її нереальною. Колумб був у розпачі. Він поїхав до Іспанії, де запропонував свій проект королю Фердинанду і королеві Ізабеллі. Після визволення від арабів Гранади 1492 р., яким завершився період **Реконкісти** (*icn. reconquista* — відвоювання) та арабської присутності на Піренейському півострові, Іспанія прагнула слави й могутності. Королева Ізабелла пристала на пропозицію Колумба. Зважившись на організацію цієї експедиції, вона, звісно, ризикувала, але її успішне завершення могло принести чимало прибутків для Іспанії. За договором, який підписав Х. Колумб з іспанським королем і королевою, в разі неуспіху експедиції він не отримував жодних відшкодувань. У разі ж тріумфу він мав стати віце-королем відкритих земель, отримати звання адмірала й десяту частину з товарів, придбаних або знайдених на відкритих землях.

3 серпня 1492 р. експедиція Колумба у складі трьох каравел — «Санта-Марія», «Пінта» і «Нінья» — із командою в 90 осіб вийшла в море. Експедиція тривала понад два місяці. Матроси не витримували труднощів і вимагали повернення додому. Нарешті, через 69 днів вони побачили землю. Невеличкий острів, на березі якого було встановлено іспанський прапор був проголошений

володінням іспанського короля і отримав назву острів Святого Спасителя — Сан-Сальвадор. Саме цей день, **12 жовтня 1492 р., вважається датою відкриття Америки**. Продовживши подорож, Колумб відкрив острови Куба та Гаїті й повернувся до Іспанії. Тут він триумфально повідомив королю про відкриті на заході землі, які вважав Індією, але золота майже не привіз. Королівський двір був розчарований. Як віце-король нових земель, Колумб здійснив ще три подорожі, під час яких було відкрито Малі Антильські острови, острови Пуерто-Рико, Ямаїку, Тринідад тощо, досліджено узбережжя Центральної Америки.

Робота з документом.

Із листа Х. Колумба до іспанських короля Фердинанда та королеви Ізабелли (18 жовтня 1498 р.). Звідси можна... відправляти всіх рабів, яких можна буде продати, і барвникове дерево. Якщо відомості, що я маю, правильні, то... можна продати 4000 рабів... У Кастилії, Португалії, Арагоні, Італії, Сицилії... дуже великий попит на рабів, і я вважаю, що вони надходять у недостатній кількості з Гвінеї. А раби з цих земель, якщо їх привезуть [у згадані країни], коштуватимуть утричі дешевше за гвінейських... А платня за перевезення [рабів] надходитиме з перших грошей, отриманих від продажу рабів. І нехай навіть помирають раби в дорозі — адже не всім їм загрожує така доля...

Запитання до документа.

1. Які факти наводить автор листа?
2. У чому, на підставі цих фактів, він прагне переконати правителів Іспанії?
3. Яку оцінку можна дати ставленню Х. Колумба до корінного населення відкритих ним земель?

Розповідь вчителя.

До кінця життя Колумб вважав, що він відкрив землі «Західної Індії». Проте в цих мандрівках він так і не знайшов родовищ золота і срібла. При королівському дворі зростало невдоволення Колумбом: прибутки від його експедицій ледь покривали витрати. Після смерті його захисниці королеви Ізабелли мореплавця позбавили всіх звань, майно за борги розпродали, а сам він 1506 р. помер, забутий усіма. Завдяки мандрівці Колумба було відкрито нову частину світу, яку спочатку називали «Вест-Індією» (Західною Індією). Назву «Америка» відкритий Колумбом материк дістав за ім'ям мандрівника Америго Веспуччі, який, дослідивши відкриті землі, заявив, що це не Азія, а «Новий Світ». Відтоді ці землі стали позначати на картах як «Землі Америго», а з часом просто «Америка».

Відкриття Колумба привели до загострення суперництва між Іспанією та Португалією за право володіти новими землями. Для врегулювання суперечок, за посередництва Папи Римського Александра VI, обидві держави уклали в

місті Тордесільясі в 1494 р. угоду, за якою було проведено межу від полюса до полюса приблизно за 30-градусним меридіаном, на захід від островів Зеленого Мису. Усі відкриті землі та води на захід від меридіана ставали іспанськими, на схід — португальськими. Проте це розмежування було зроблено лише в Західній півкулі. Згодом нове зіткнення суперників сталося на Молуккських островах. Тоді 1529 р. в Сарагосі було укладено нову угоду про поділ у Східній півкулі за 17-градусним меридіаном на схід від Молуккських островів.

Творче завдання.

Чому коли Колумбу місцеві мешканці подарували золоту маску виголосив: «Хай допоможе мені Бог милостю своєю найти золото?»

4. Перша навколосвітня подорож Магеллана та її значення.

Самостійна робота з підручником або коментоване читання супроводжується показом на карті.

Після смерті Колумба учасники його експедицій продовжили дослідження відкритих земель. У 1513 р. іспанська експедиція на чолі з Васко Нуньєсом де Бальбоа вперше перетнула Панамський перешийок, шукаючи фантастичну «країну золота» — Ельдорадо. Перед мандрівниками відкрився Тихий океан. Проте вони не знали справжніх його розмірів і назвали океан Південним морем. Після цього відкриття в іспанців відродилася ідея знайти західний шлях до Індії.

Першим, хто знайшов західний шлях до Індії та здійснив першу в історії навколосвітню подорож, став португалець **Фернандо Магеллан** (1480—1521).

Постать в історії.

Магеллан більшу частину свого життя провів у морських експедиціях, перебуваючи на службі в португальського короля. Декілька разів він здійснював мандрівки до Молуккських островів і, мабуть, уже тоді почав замислюватися над тим, що шлях від Америки до островів має бути коротшим.

Коли португальський король відправив 35-річного мореплавця у відставку з жebraцькою пенсією, той запропонував свої послуги молодому королю Іспанії Карлу I. На підставі ретельно вивчених секретних повідомлень португальських експедицій, які повернулися з Південної Америки, він склав і запропонував іспанцям сміливий план. Магеллан намірявся досягти Молуккських островів із заходу: адже якщо вони лежать ближче до Америки, ніж до Індії, то, за Тордесільяською угодою, володіти ними мають право іспанці. Магеллан був переконаний, що знайде прохід з Атлантичного океану до Тихого і заволодіє островами Прянощів.

Розповідь вчителя.

20 вересня 1519 р. експедиція з п'яти кораблів вийшла в море і взяла курс на захід. Подорож тривала три роки. Магеллан дістався до південного краю Америки і знайшов протоку (тепер вона має ім'я Магеллана), яка з'єднувала два океани. Під час плавання стояла чудова погода, і мореплавець назвав цей океан Тихим. Тривале плавання було дуже тяжким: команди кораблів страждали від нестачі харчів і води, умирали від цинги та інших хвороб. Більша частина експедиції загинула. Лише навесні 1521 р. експедиція досягла островів біля східного узбережжя Азії, які згодом назвали Філіппінськими. На цих островах у бою з місцевими племенами Магеллан загинув. Два кораблі, які залишилися під командуванням **Себастьяна д'Елькано** (1487—1526), дійшли до Молуккських островів і, захопивши вантаж прянощів, рушили додому. 6 вересня 1522 р. мореплавці повернулися до Іспанії. Із п'яти кораблів уцілів лише один із символічною назвою «Вікторія» («перемога»), із 253 осіб екіпажу залишилося 18.

5. Індіанські народи та їхня цивілізація.*Самостійна робота з підручником.*

У 1992 р., коли увесь світ святкував 500-річчя першої експедиції Христофора Колумба, замість звичних слів «відкриття Америки» цю подію назвали вперше «зустріччю двох цивілізацій». І це, мабуть, точніше. Колумб відкрив шлях до землі, заселеної людьми ще 25—30 тис. років тому. У корабельних журналах експедиції 1492 р. лишилися свідчення про першу зустріч Х. Колумба з індіанцями: «Вони приносили клубки бавовняної пряжі, папуг, дротики та інші речі, які довелося б довго описувати, і все віддавали за будь-який предмет, що їм пропонували. Я був дуже уважним до них і наполегливо дізнавався, чи мають ці люди золото...». Ці слова Колумба вже віщували індіанцям те пекло, що незабаром мало розпочатися... Індіанська цивілізація зіткнулася з навалюю європейських шукачів легкої поживи, для яких єдиним богом було золото.

Культура народів Доколумбової Америки налічувала декілька тисячоліть і мала високий рівень розвитку. Приблизно 4 тис. років тому тут виникло рільництво. Індіанці вирощували невідомі у Європі культури — кукурудзу, картоплю, какао, томати, соняшник та ін. Вони не вміли виплавляти заліза, не використовували таких відомих у Старому Світі досягнень, як колесо, плуг, вогнепальна зброя. Зброю та знаряддя праці виготовляли з каменю, дерева тощо.

В Америці існувало кілька цивілізацій — ацтеків на Мексиканському нагір'ї, майя на півострові Юкатан і у Гватемалі, інків в Андах і на Болівійському нагір'ї, чибча в гірській частині Колумбії. У цих народів уже були держави, багато гарних міст, що з'єднувалися мережею брукованих шляхів. Ву-

лиці міст прикрашали кам'яні храми та палаци правителів. Через річки було наведено мости, існував навіть поштовий зв'язок.

Майя – єдиний із народів доколумбової Америки, що мав свою писемність. Його ієрогліфічне письмо нагадувало писемність стародавніх єгиптян. Книги виготовлялися з рослинного волокна і зберігалися у футлярах. При храмах існували великі бібліотеки. Майя мали власний календар, вміли передбачати сонячні та місячні затемнення.

III. Закріплення нових знань.

Рівень засвоєння учнями основних понять і термінів уроку доцільно з'ясувати у формі фронтальної бесіди.

1. Яка країна в другій половині XV ст. захопила Близький Схід?
2. Яке відкриття здійснив Васко да Гама?
3. Яка подія вважається датою відкриття Америки?
4. Коли було укладено Тордесільяську угоду?
5. Який мореплавець першим знайшов західний шлях до Індії?
6. Назвіть найвідоміші народи доколумбової Америки, які створили власні цивілізації.

Творчі завдання.

1. Чому відкриття Америки називають великим відкриттям, здійсненим через велику помилку?
2. Який термін, на вашу думку кращий: «відкриття Америки» або «зустріч двох цивілізацій»? Обґрунтуйте свій вибір.
3. Про яку подорож ідеться в наведеному уривку?

Витяг із щоденника учасника однієї з експедицій.

«Упродовж трьох місяців та двадцяти днів ми не мали свіжої їжі. Сухарі, що їх ми їли, були не хлібом, а курявою, перемішаною з хробаками, запаскудженою мишами, а тому невимовно смердючою. Вода, яку ми пили, була гнила й також смерділа. Щоб не вмерти з голоду, ми їли шкіру, якою було вкрито снасті... Ця шкіра під впливом води, вітру та сонця так затверділа, що її треба було вимочувати в морській воді протягом чотирьох–п'яти днів. Після цього ми пекли її на вугіллі та їли..., шури продавалися по півдуката за одного, але навіть за таку ціну їх неможливо було дістати... Нас уразила хвороба, за якої ясна розпухали настільки, що закривали зуби як верхньої, так і нижньої щелепи; люди, вражені цією хворобою, не могли споживати ніякої їжі. Дев'ятнадцятеро з нас померли. За три місяці і двадцять днів ми зробили чотири тисячі левг (одна левга — приблизно 7 км. — Авт.) цим Тихим морем, названим нами Тихим тому, що ми жодного разу не зазнали бурі».

IV. Підсумки уроку.

Пошуки нових шляхів до країн Сходу і зростання потреб у золоті та сріблі стали головними причинами Великих географічних відкриттів.

Завдяки здійсненим відкриттям португальці першими створили колоніальну імперію, населення якої на початку XVI ст. становило близько 1 млн осіб. Загострення боротьби між Португалією та Іспанією за нові землі спричинило перший в історії колоніальний поділ світу.

Унаслідок подорожі Ф. Магеллана було уперше достеменно доведено, що земля є кулею і отримано загальні відомості про її розміри.

У доколумбовій Америці існували цивілізації, розвиток яких було перервано європейськими загарбниками.

V. Домашнє завдання.

Опрацюйте § 1.

Урок № 3

Тема. Завоювання Нового Світу

Мета: ознайомити учнів з процесом перших колоніальних завоювань Європейців у Новому Світі; з'ясувати, як загинули цивілізації індіанських народів. формувати вміння характеризувати діяльність історичної особи; виховний аспект уроку реалізувати на підставі аналізу ролі окремої людини в історії. Виховувати толерантне ставлення до інших народів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, настінна карта, атлас, ілюстративний матеріал, комп'ютерна презентація уроку.

Основні поняття і терміни: конкістадори, колонія, колоніальна імперія, поділ світу,

Основні дати: 1495 р. – король і королева Іспанії видали указ, яким дозволяли всім бажаючим споряджати експедиції до нових земель на заході для пошуків золота

1519 р. – захоплення Фернандо Кортесом держави ацтеків

1532 р. – завоювання Франсиско Пісарро Імперії інків

Хід уроку

I. Організація навчальної діяльності.

Учитель повідомляє тему і основні завдання уроку.

II. Перевірка домашнього завдання.

Бесіда за запитаннями.

1. Якими були причини й передумови Великих географічних відкриттів?
2. Розкажіть про географічні відкриття португальців.

3. Як було відкрито Америку?
4. Розкрийте історичне значення експедиції Ф. Магеллана.
5. Охарактеризуйте цивілізації народів доколумбової Америки.

Виконайте завдання.

1. Прослідкуйте за картою напрями морських експедицій європейців кінця XV — першої половини XVI ст. і визначте їх результати.
2. Складіть таблицю «Географічні відкриття кінця XV — першої половини XVI ст. за схемою.

Дата відкриття	Хто очолював експедицію	Держава — організатор експедиції	Зміст відкриття	Історичне значення

III. Вивчення нового матеріалу.

Актуалізація знань.

1. Де пролягали основні торговельні шляхи з країнами Сходу до XVI ст. ?
2. Що вам відомо про рівень суспільного розвитку народів доколумбової Америки?
3. Якими були уявлення про Землю в середні віки?

1. Конкістадори у Новому Світі.

Розповідь вчителя.

У 1495 р. король і королева Іспанії видали указ, яким дозволяли всім бажаним споряджати експедиції до нових земель на заході для пошуків золота.

Конкістадорам, які відправлялися в Америку іспанський король Фердинанд наказував: «Привезіть мені золото! Якщо можна добудьте його гуманним шляхом. Тільки привезіть його, все рівно як ви його достанете».

Дві третини знайденого золота вони повинні були віддавати до королівської скарбниці. Завдяки цьому іспанська корона вирішувала одразу дві важливі проблеми: позбавлялася тієї небезпечної сили, якою були чисельні войовничі ідальго (дворяни), що не знаходили заняття на батьківщині і забезпечувала нове джерело прибутків.

Попервах іспанці захоплювали острови, будували на них фортеці, поселення для переселенців з Іспанії, прокладали шляхи, створювали плантації цукрової тростини, прянощів.

З 1510 р. розпочався новий етап **Конкісти** (ісп. conquista — завоювання) Америки — освоєння земель континенту. У 1517—1518 рр. загопи **Ернана де Кордоба і Хуана Гріхальви**, шукаючи нових рабів, висадилися на півострові Юкатан. Проте конкістадорів чекала велика несподіванка. Замість примітивних хиж тубільців, що їх вони бачили на островах Карибського моря, перед

ними постали чудові міста, піраміди, кам'яні храми, вкриті дивовижними візерунками. Це була цивілізація майя — найдавніша з доколумбових цивілізацій Америки. Індіанці майже не чинили опору, бо іспанці увижалися їм богами; їх жахали вигляд вершників на конях, до того небачених, і гуркіт вогнепальної зброї. У храмах іспанці знайшли багато золотих речей і дізналися, що золоті речі майя отримують із країни ацтеків, розташованої на північ від Юкатану.

На завоювання держави ацтеків рушив у 1519 р. загін іспанців на чолі з **Фернандо Кортесом**, що налічував 400 солдат-іспанців, 16 вершників, 200 індіанців і 13 гармат. Висадившись на берег, Кортес наказав спалити кораблі, пояснивши, що відступати і повертатися додому не збирається. Діючи рішуче й жорстоко, Кортес підкорив ацтеків.

Цікаво знати.

Загарбання загоном Кортеса держави ацтеків було однією з найуспішніших воєнних операцій у світовій історії. Кортес із відносно невеликими втратами підкорив цілу державу. Правитель ацтеків Монтесума зустрів іспанців як друзів і запросив їх до столиці своєї держави — Теночтітлана, що була розташована посеред озера. Однак Кортес плевав чорні заміри. Коли Монтесума зі своїми наближеними увійшов до палацу, де оселився Кортес, іспанці раптово зачинили ворота палацу й захопили Монтесуму в полон. У палаці іспанці знайшли скарбницю ацтеків, де ті століттями накопичували коштовності, й пограбували її.

У «ніч смутку» ацтеки спробували звільнити свого правителя, але іспанці вбили Монтесуму. Кортес наказав відступати. Коли іспанці, атаковані ацтеками, у великій паніці скупчилися на містку через дамбу, він обвалився. У провалля падали коні, поранені іспанці. Коли купа тіл виповнила провалля, Кортес вирвався по тілах колишніх товаришів із пастки, забравши скарби. У «ніч смутку» Кортес втратив армію й товаришів, але отримав золото. Згодом, складаючи звіт про події тієї ночі королю Іспанії, він, однак, написав, що втратив у водах озера всі скарби ацтеків.

Через рік Ф. Кортес повернувся і знову захопив столицю ацтеків. Місто Теночтітлан було зруйновано, а на його руїнах Кортес заснував нову столицю — Мехіко.

Кортес став намісником «Нової Іспанії» (так іспанці називали Мексику). Протягом кількох років він захопив усю Мексику. Іспанці стали володарями чи не найбагатших у світі золотих і срібних копалень. Однак на шляху до повного підкорення країни на Кортеса чекало розчарування. Племінник Монтесуми, останній правитель ацтеків Куаутемок сховав більшу частину золота, й ніякі тортури не примусили його розкрити таємницю. Того золота не знайдено й дотепер.

Розповідь вчителя.

Одночасно з завоюванням Мексики іспанські конкістадори рушили до Південної Америки, вздовж її Тихоокеанського узбережжя. Завойовників приваблювали розповіді про казкові багатства країни Біру (або Перу). На цих землях у той час існувала імперія інків.

Завоювання держави інків у 1532 р. здійснив конкістадор **Франсиско Пісарро** з загоном, що налічував 62 вершники і 102 піхотинці.

Пісарро хитрощами захопив у полон «верховного інку» Атахуальпу, знищивши при цьому три тисячі інків. Решта індіанців, утративши вождя, розбіглися. Коли Атахуальпа зрозумів, що іспанців найбільше цікавить золото, він запропонував за свою свободу нечуваний викуп: наповнити кімнату у 35 кв. м на висоту піднятої руки золотом, а дещо меншу кімнату — наповнити сріблом двічі. Пісарро згодився на це. Два місяці збирали інки коштовності, щоб звільнити свого правителя. За приблизними оцінками, викуп становив 60 центнерів золота і 120 центнерів срібла. Проте це не врятувало життя Атахуальпи — Пісарро наказав його стратити.

Після смерті «верховного інки» загони іспанських завойовників розсіялися по всій країні, грабуючи храми і палаци. Все нагробоване золото вони розплавляли, знищуючи унікальні витвори мистецтва інків.

Внаслідок завоювань у Південній Америці було встановлено владу іспанських колонізаторів.

Додаткова інформація.

АТАУАЛЬПА (близько 1500-1533) – останній правитель держави інків Ту-антинсуї у 1532- 1533 роках.

Атауальпа син правителя інків Уайна-Капака, після його смерті вів боротьбу за владу із своїм братом Уаскаром впродовж двох років. В 1532 р. Атауальпа таки переміг і став правителем інків. Однак йому не довго судилося перебувати в ореолі слави, оскільки саме в цьому році в країну інків прибули іспанські конкістадори на чолі з Ф.Пісарро.

16 вересня 1532 р. в м. Кахамарка відбулася зустріч посланця Пісарро з Атауальпою. Через день Атауальпа, по дорозі на коронацію в столицю інків місто Куско, був оточений іспанськими конкістадорами і взятий у полон. Члени його свити були перебиті, а він сам ув'язнений. За колосальний викуп правителю інків пообіцяли звільнення. І хоч індіанці зібрали величезний викуп і заповнили темницю полоненого вождя золотими і срібними злитками та прикрасами, іспанці стратили Атауальпу, здійснивши інсценування суду над ним.

Після страти Атауальпи Пісарро призначив нового правителя інків. В 1535 р. шлях конкістадорів проліг до столиці інків Куско, розташованого високо в горах. Місто було завойоване в результаті тяжкої боротьби – держава інків перестала існувати.

2. Перші колонії. Індіанці після великих географічних відкриттів.

Розповідь учителя.

На відкриті землі Нового Світу ринули шукачі пригод і легкої поживи. Завойовані землі вони перетворювали на **колонії** — території, економічно й політично залежні від **метрополії** – країни, яка володіла колоніями.

Вогнем і мечем підкоряли вони нові землі. Жорстокість конкістадорів викликала обурення навіть серед самих іспанців. Свідок цих подій іспанський єпископ де лас Касас писав: «Коли іспанці здобували індіанські поселення, жертвами їх люді ставали старі, діти і жінки... Вони заганяли індіанців, як баранів, в огорожене місце і змагались один з одним, хто краще розрубав індіанця навпіл з одного удару...». Така «політика» іспанців щодо індіанців призвела до катастрофічного зменшення місцевого населення. На 1630 р. у Центральній Америці залишилося лише 3% населення, яке жило там у доколумбову еру.

У тих, кому пощастило врятуватися, іспанці відбирали землі, а самих індіанців примушували працювати в копальнях, видобуваючи золото і срібло. Індіанці невдовзі вмирили, вбивали себе і своїх близьких, щоб не бути рабами. Католицькі священники силою наvertsали їх до християнства. Тих, хто не бажав зректися віри своїх предків, катували, спалювали живцем.

Індіанці дедалі більше вмирили від несприятливої праці, голоду, хвороб. Для того щоб замінити померлих на важких роботах, до Америки почали завозити чорношкірих рабів з Африки. За одного чорношкірого раба на невільницьких ринках Бразилії у XVI ст. платили у 15 разів більше, ніж за раба-індіанця. Із тисяч рабів, яких захоплювали в Африці та везли на судах через океан, виживало не більше ніж половина, але й це забезпечувало торговцям «живим товаром» нечуваній зиск. Работоргівля стала вигідною справою й тривала в Америці до першої половини XIX ст.

Робота з документом.

З «Історії Індій» Бартоломе де лас Касаса (друга половина XVI ст.).

«Індіанці... працювали в ті часи неперервно, і на всіх важливих роботах над ними ставили жорстоких наглядачів — іспанців... Ці наглядачі поводитись з ними так суворо, жорстоко й нелюдяно, не даючи їм хвилини перепочинку ані вдень, ані вночі, що нагадували служителів пекла. Вони били індіанців палицями і дрючками, лупцювали їх поза вухами, хльостали батогами, били ногами, і ті не чули від них ласкавіших слів, аніж «собака»; і тоді, вимучені неперервним знущанням і грубою поведінкою наглядачів... і нестерпною працею без усякого відпочинку, усвідомлюючи, що в них немає ніякого майбутнього, крім неминучої смерті..., вони стали тікати в ліси і гори, намагаючись сховатися там, але натомість іспанці утворювали спеціальну поліцію, яка полювала за бідолашними і повертала їх назад...»

Таке становище було спричинено тим, що іспанці в той час намагались якомога скоріше добувати золото і дуже спішно проводили всі необхідні для цього роботи (а добування золота було незмінною і головною метою і турботою). Це тягло за собою виснаження і загибель індіанців, які звикли працювати

мало, бо родюча земля не вимагала майже ніякої роботи і давала їм продукти харчування..., а тепер ці люди слабкого здоров'я були поставлені на неймовірно тяжкі, виснажливі роботи і працювали безперестану. За шість–вісім місяців, поки група індіанців видобувала золото в копальнях..., помирала чверть, а то й третина робітників.

Переконавшись, що йдеться до загибелі всіх індіанців..., і не переймаючись при цьому нічим іншим, окрім свого збагачення, яке хотіли зробити ще більшим, іспанці вирішили, що було б непогано... привезти сюди замість померлих мешканців цих островів якомога більше рабів з інших місць».

Запитання до документа.

Якими методами обходилися іспанці з індіанцями?

Звернути увагу!

Мабуть, не дивно, що мільйони корінних мешканців Америки відмовилися святкувати 500-річчя її відкриття Колумбом. «Для нас, індіанців Америки, — кажуть вони, — немає мови взагалі про «зустріч двох культур», — було вторгнення, відчуження наших територій та колоніальне поневолення». В історичній пам'яті цих народів назавжди вкарбувався жах від злочинів новоявлених поневолювачів. Конкісту вони розглядають виключно як злочин проти людяності.

3. Наслідки і значення Великих географічних відкриттів.

Розповідь учителя супроводжується роботою зі схемами

Географічні відкриття справили величезний вплив на економічне життя всієї Європи. Якщо раніше *Головні торговельні шляхи* пролягли через Середземне і Балтійське море, то тепер вони *перемістилися в океани*. Виникла світова торгівля, що налаштовувала зв'язки між окремими материками. На відкриті континенти, до колоній везли вироби з заліза, зброю, тканини тощо. До країн Європи з Америки та Азії довозили тютюн, каву, чай, какао, прянощі, золото, срібло, коштовності. *Почалося формування світового ринку як складової частини економіки нового суспільства.*

Місце Італії як найбільш розвиненої торговельної країни в Європі посіли спершу Португалія та Іспанія, а згодом — Нідерланди та Англія. Новими центрами ділової активності стали такі європейські міста як Кадіс і Севілья в Іспанії, Антверпен і Амстердам у Нідерландах, Лондон в Англії.

Європейці навчилися вирощувати дивовижні культури — кукурудзу, тютюн, томати. Використання в їжу картоплі, маїсу, цукру, земляних горіхів, тропічних фруктів, м'яса індички виявилось дуже корисним. Крім того продовольчі ресурси континенту збільшилися вдвічі. *Із поширенням картоплі європейці нарешті позбулися загрози голоду.* Кукурудза стала поживною їжею

для людей та добрим кормом для худоби. Розвиток виробництва цукру у Бразилії та його експорт до Європи мали наслідком появу нових галузей харчової промисловості. Солодощі стали доступні не лише заможним, а й простим людям. У меню європейців з'явилися різноманітні рибні страви.

Безпосереднім наслідком відкриттів стало також **створення колоніальної системи**. Першими створили колоніальні імперії Португалія та Іспанія, згодом — Голландія, Англія, Франція. Володіння колоніями приносило країнам-колонізаторам величезні прибутки та сприяло розвитку їхньої економіки.

Одним із найважливіших наслідків Великих географічних відкриттів стала «революція цін». У 40-х рр. XVI ст. ціна багатьох товарів почала стрімко зростати, дивуючи та обурюючи жителів Європи, які звикли до усталених цін. Ціна хліба в XVI ст. зросла в 5–7 разів. Європейці звинувачували скупників, спекулянтів у завищенні цін, але причина дорожнечі полягала в тому, що кількість золота і срібла, завезеного до Європи з Америки та Індії, була надзвичайно великою. За приблизними підрахунками, до 1600 р. вона становила близько 186 тис. т золота і 16 тис. т срібла. Це призвело до значного здешевлення золотих і срібних грошей та відповідного зростання цін на товари, що, своєю чергою, і зумовило значне зростання вартості життя.

У країнах Європи ціни зростали по-різному. Найбільше і найшвидше вони зросли в Іспанії, наприкінці XVI ст. вп'ятеро перевищивши ціни початку століття. В інших країнах — Німеччині, Англії, Нідерландах — ціни почали зростати лише з другої половини XVI ст. Тут процес відбувався набагато повільніше: у середньому ціни зросли у 2,5 рази.

У «революції цін» були і свої жертви, і свої переможці. Це стало поштовхом до аграрної революції в країнах Східної та Центральної Європи. Сеньйори, прагнучи збільшити виробництво сільськогосподарської продукції, захоплювали селянські та громадські землі, створювали на них великі маєтки. Селяни втрачали землю — єдине джерело свого існування. Замість оброку або грошової ренти за користування землею сеньйора вони мусили відробляти панщину. Велика кількість селян кидала своє господарство і йшла шукати працю у міста.

Наплив дорогоцінних металів, збільшення попиту на ремісничі вироби завдяки заснуванню колоній у Новому Світі привели до **виникнення нових підприємств, мануфактур**, на яких завдяки поділу праці виготовлялося набагато більше продукції, ніж у ремісничих майстернях.

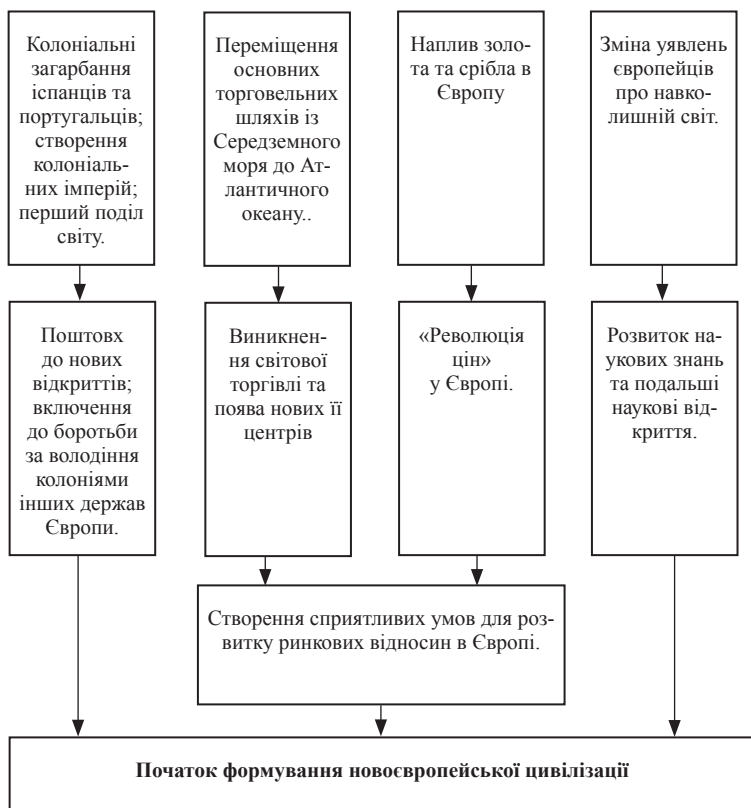
Епоха Великих географічних відкриттів охопила порівняно невеликий відтинок часу — від кінця XV до середини XVII ст. Півтора століття — незначний термін в історії людства, але за цей час сталися величезні зміни в уявленнях людей про світ, що їх оточував. На карті світу з'явилися нові континенти, острови, торговельні шляхи. Вже ніхто не мав сумнівів у тому, що Земля є кулею.

Великі географічні відкриття стали поштовхом до нових досліджень. Розпочиналися пошуки легендарного Південного материка (Австралії), відомого з міфів сивої давнини. З'явився величезний матеріал для розвитку інших природничих наук – географії, біології, астрономії, фізики, хімії.

Людський розум заглиблювався дедалі більше в невідоме. Розпочиналася нова епоха в історії людства...

Географічні відкриття змінили звичну для європейців картину світу. Вперше вони відчули, наскільки величезним і різноманітним є навколишній світ. Він не закінчувався на берегах Європи, що омиваються океанськими хвилями, а розпросторювався дуже далеко.

Наслідки Великих географічних відкриттів

Великі географічні відкриття викликали далекосяжні зміни у багатьох сферах життя тогочасної Європи, започаткували нові часи у світовій історії.

IV. Закріплення нового матеріалу

1) Для виявлення рівня якості засвоєння матеріалу пропонуємо провести дидактичну гру «Асоціації».

Правила гри. Гра може проводитися в усній або письмовій формі, з усім класом або окремими учнями. Учитель називає ім'я історичного діяча або поняття, наприклад «Колумб», «конкіста». Учні повинні дати відповідь, указавши з чим або з ким асоціюється цей історичний діяч або поняття. Якщо є потреба, учитель може попросити пояснити, чому виникла саме така асоціація. Якщо під час гри вчитель помічає недоліки в засвоєнні нового матеріалу — їх необхідно виправити за допомогою самих учнів.

2) Бесіда за запитаннями.

1. Який конкістадор завоював державу ацтеків?
2. Коли було завойовано державу інків?
3. На яких роботах іспанські колонізатори використовували індіанців?
4. Які європейські міста внаслідок Великих географічних відкриттів стали новими центрами ділової активності?
5. Що таке «революція цін»?
6. З якою метою велися колоніальні війни?

3) Творче завдання .

Один із іспанських конкістадорів писав про індіанців: «Переважна частина цієї землі заселена і безправно захоплена дикими тваринами і нерозумними істотами або грубими дикунами, котрі внаслідок свого безбожного невігластва і богохульного ідолопоклонства гірші за хижаків».

Як іспанці виправдовували своє право підкорювати індіанців? Ким були конкістадори: поширювачами християнської цивілізації або жорстокими завойовниками?

V. Підсумки уроку.

Заключне слово вчителя.

Внаслідок завоювань іспанців у Новому Світі сформувалася найбільша у тогочасному світі іспанська колоніальна імперія, що простягалася від Вогняної землі у Південній Америці до верхів'їв р. Ріо-Гранде у Північній Америці.

Великі географічні відкриття спричинили важливі і неоднозначні наслідки на розвиток як населення європейських країн, так і відкритих європейцями континентів.

VI. Домашнє завдання. Опрацювати §1-2

Текст для читання. Як інки втратили свою золоту імперію

Урок №4.**Тема. Матеріальний світ і суспільство н початку нового часу.**

Мета: з'ясувати, як жилося європейцям на початку нового часу; які були нові явища у суспільному та економічному житті; вдосконалювати набуті уміння і навички; виховувати толерантне ставлення до інших народів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, настінна карта, атлас, ілюстративний матеріал, комп'ютерна презентація уроку.

Основні поняття і терміни: капітал, капіталіст, ринкові відносини, буржуазія, наймані робітники, мануфактура.

*Хід уроку***I. Організація навчальної діяльності.****II. Перевірка домашнього завдання.****Дидактична гра «Снігова куля».***Правила гри.*

Перший учасник гри називає ім'я, твір або архітектурну пам'ятку, які мають відношення до теми даного уроку. Наприклад, «Колумб». Це слово повторює наступний учасник гри і називає інше слово чи термін. Зрештою, утворюється довгий тематичний ланцюжок. Якщо учасник робить помилку або довгу паузу, він вибуває з гри. Переможцем стає учень, який побудував найдовший ланцюг. Для більш організованого проведення гри краще не залучати весь клас, а обрати декілька учнів, які викликаються до дошки. Один учень контролює правильність ланцюжків, що називаються.

Гра дозволяє у захоплюючій формі запам'ятати складні для засвоєння терміни, назви, імена тощо.

Завдання.

1. Дайте оцінку діям іспанців під час підкорення Нового світу.
2. Визначте спільне і відмінне у діях іспанців та португальців при формуванні своїх колоніальних імперій.
3. Які з наслідків Великих географічних відкриттів, на вашу думку, найважливіші? Чому?

4. Визначте за картою, якими були колоніальні володіння європейських держав на середину XVII ст.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Взаємодія людини і природи в ранньому Середньовіччі.

Розповідь вчителя.

I варіант.

Самостійне опрацювання відповідних пунктів параграфу за запитаннями
Запитання для самостійної роботи.

1. Який головний напрям наукових пошуків європейців на початку нового часу?
2. Складіть перелік основних винаходів і вдосконалень.
3. Що таке ринкові відносини? Як вони функціонують?
4. Як вплинули ринкові відносини на розвиток господарства?
5. Які соціальні зміни відбулися під впливом розвитку ринкових відносин?
6. Що таке капіталізм?
7. Чому виникають мануфактури? Чим вони відрізняються від цехів?
8. Які види мануфактур існували? У чому їх відмінність?

I варіант.

Розповідь вчителя супроводжується демонстрацією відповідних ілюстрацій.

Матеріал до розповіді вчителя (I варіант)

1. Епоха винаходів і вдосконалень.

Розповідь вчителя.

Ранній Новий час став періодом, коли у Європі розгорнувся технічний прогрес — з'явилася велика кількість різноманітних винаходів і технічних удосконалень. Європейці вже не запозичували винаходів, зроблених арабами, китайцями та індійцями, як було раніше, а самі здійснювали відкриття, значно випереджаючи інші народи.

Одним із головних напрямків наукового пошуку європейців було **вдосконалення джерел енергії та двигунів**. Ясна річ, що головний «двигун» давніх часів – м'язова сила людини – залишався, і ніщо не могло його заступити. Саме людина обертала гончарний круг, пускала в рух різноманітні верстати. Проте людський розум, не відмовляючись від цього «двигуна», зумів покращити інші механізми. Було **вдосконалено колесо, що призводило в рух водяний млин**. Його діаметр сягав десятків метрів. Завдяки цьому у другій половині XVII ст. на млинах стали виробляти 37 кг борошна за годину (у XII ст. виробляли 17 кг). У першій половині XVI ст. в Нідерландах **навчилися використовувати у промисловості як джерело енергії вітряки**. Завдяки енергії вітряків полег-

шувалася важка праця в гірничодобувній справі, подрібнювалася руда, приводилися у рух шліфувальні пристрої, бури, пили, помпи, преси та ін.

Велике значення мало **вдосконалення конструкції й техніки виготовлення гвинта** – важливого елемента будь-якого апарата, що передає енергію. Спочатку гвинти робили вручну, вирізаючи їх із дерева або металу. Згодом, коли було винайдено токарний верстат, (1568 р.) і розроблено процес лиття гвинтів із бронзи та латуні, з'явилася можливість удосконалили виробничі процеси в інших галузях. У Нюрнберзі близько 1550 р. вперше **розпочали використовувати друкарський гвинтовий прес**. Завдяки цьому значно покращилася якість друку і збільшилася кількість друкованих аркушів: на початку XVI ст. друкували 300 аркушів за день, наприкінці століття — більш як 1000 аркушів.

Відчутні зміни сталися у гірничодобувній справі. Видобуток вугілля і руди, із якої отримували залізо, мідь, срібло, належали до найдавніших занять. У XVI — першій половині XVII ст. у гірничодобувному виробництві вже використовували помпи для відкачування води із шахт, транспортери для підняття руди на поверхню, створювали в шахтах системи вентиляції. На міднорудних промислах Словаччини в XVI ст. вперше **для доставки руди до місця переробки стали застосовувати вагонетки; їх тягли по дерев'яних рейках коні**. Через деякий час цей винахід застосовували і в англійських кам'яновугільних копальнях. Згодом, в епоху парових двигунів, цю ідею використали для створення залізниці, замінивши дерев'яні рейки металевими. Заміна ручної праці кінською або механічною тягою дозволила значно збільшити продуктивність праці гірників.

У ранній Новий час європейці **вдосконалили існуючі технології плавлення металів**. Зростання попиту на вироби з металу завдяки розпочатому освоєнню Нового Світу стимулювало пошук способів збільшення їх виробництва, який розвивався у двох напрямках. По-перше, вдосконалили процес плавлення й конструкцію плавильних печей. Наприкінці XIV ст. у країнах Європи почали використовувати доменну піч. Завдяки вдосконаленню процесу плавлення навчилися отримувати чавун і високоякісну сталь. По-друге, розширили видобуток кам'яного вугілля, яке мало вищу температуру горіння порівняно з торфом і деревним вугіллям. Намагання здійснити заміну деревного вугілля кам'яним було пов'язано також із стрімким зменшенням у XVI ст. лісових масивів. Уперше за свою історію людина побачила, як внаслідок її діяльності стали зникати природні ресурси. Це спонукало розпочати регулювання використання лісів. Для потреб металургії відводилися окремі ділянки лісів, робилися нові насадження дерев, проте це не вирішувало проблеми.

Використовувати кам'яне вугілля було неможливо через наявність у ньому шкідливих домішок, які погіршували якість металу. Вихід було знайдено у 20-х рр. XVI ст., коли англійці **навчилися виробляти з кам'яного вугілля**

кокс, випалюючи з нього шкідливі домішки у спеціальних печах. Англія, яка мала великі запаси кам'яного вугілля, придатного для виробництва коксу, перетворилася на головного його виробника й постачальника. Поступово європейці переконалися в тому, що кокс дає більше тепла, і стали використовувати його у виробництві та для опалення будинків. Проте остаточно кокс витіснив деревне вугілля лише з XVIII ст.

2. Ринкові відносини і селяни.

Розповідь вчителя.

У XVI ст. давній селянський світ почав змінюватися. За середньовіччя його головними персонажами були селяни і феодала. Селяни, крім землі, мали все необхідне для життя: знаряддя праці, житло, робочу худобу. Для того, щоб отримати землю у її володаря – сеньйора, селяни сплачували йому ренту, виконувати визначені сеньйором роботи і віддавати частину продуктів свого господарства. Спочатку для того, щоб утримати селян у своєму господарстві, сеньйори перетворювали їх на залежних людей, позбавляючи особистої свободи. Але поступово **розуміння того, що вільна людина працює краще, ніж залежна, спонукало їх повертати селянам особисту свободу**. Сеньйори надавали селянам додаткові наділи, дозволяли їм господарювати самостійно за умови виконання оброку і сплати грошової ренти. Деякі селяни навіть купували свою особисту свободу. Між селянами і сеньйорами, які володіли землею, складалися нові ділові відносини. Сеньйор уже вважався не захисником, якому селянин мусив коритися, а лише володарем землі, за оренду якої належало регулярно сплачувати гроші.

Селянин перетворювався на самостійного господаря. Він постачав свою продукцію на ринок, визначав, яка продукція матиме найбільший попит у найближчому місті, а яка ні. Не кожен селянин, ясна річ, досягав успіху: одним таланило і вони багатіли, тоді як інші розорялися. Розвиток ринкових відносин на селі призвів до майнового розшарування серед селян. Заможні селяни зверталися до сеньйора з проханнями надати їм в оренду додаткові ділянки. Інколи такі селяни навіть орендували всю землю сеньйора і ставали багатшими за нього. Для роботи заможні селяни наймали за невелику платню або просто за їжу своїх збіднілих односельців, які не змогли сплатити грошову ренту і втратили свої наділи. Сеньйорам набагато більше подобалося мати справу з одним-двома великими орендаторами, які справно сплачували ренту, ніж із десятками володарів дрібних ділянок. Це спонукало сеньйорів інколи навмисно витіснити небагатих селян із їхніх наділів і віддавати її в оренду новим господарям.

Робота з термінами і поняттями.

Капітал – термін, яким у період становлення капіталізму стали називати гроші, що вкладалися підприємцями у розвиток свого виробництва з метою отримання прибутку.

Капіталізм – суспільно-економічний лад, за якого основними суспільними верствами стають наймані працівники і буржуазія, основні засоби виробництва перебувають у приватній власності буржуазії, котра використовує найману робочу силу.

3. Капіталізм у містах.

Розповідь вчителя

У європейських містах на початку XVI ст. найбільшими багатствами володіло купецтво. Завдяки міжнародній торгівлі, використовуючи різницю між цінами (особливо на колоніальні товари) і своє панівне становище на ринках, європейське купецтво накопичило величезні капітали. Проте вкласти ці гроші в розвиток виробництва в місті було дуже важко. Середньовічні цехові устами перешкоджали заснуванню нових підприємств. Цехові правила визначали розміри майстерень, кількість верстатів і працівників. Замість створення рівних умов для розвитку виробництва цехові правила гальмували його розвиток.

Спочатку купецтво вкладало свої кошти в різні банківські операції. У той час у містах Європи з'явилися банківські контори та біржі, на яких укладали угоди, здійснювали різноманітні торговельні операції. Для зручності почали використовувати у взаємних розрахунках різні цінні папери, платіжні доручення і розписки тощо.

Банкіри й купці поступово перетворилися на одну з найвпливовіших сил суспільства, залишаючись представниками непривілейованого третього стану, який, на відміну від духівництва і дворян, мусив сплачувати податки. Проте їхня реальна влада й значення в суспільстві стали набагато більшими: інколи вони навіть позичали гроші королям, щоб збіднілі монархи могли вести війни, утримувати двори.

4. Поява мануфактур.

Розповідь вчителя.

Збільшення попиту населення Європи і новоутворених колоній на різноманітні вироби стало поштовхом до появи нових великих підприємств, що називалися **мануфактурами** (від латин. manufactura – виготовлення руками).

Робота з термінами і поняттями.

Мануфактура – це велике підприємство, у якому використовувалися ручні знаряддя праці та існував поділ праці між робітниками. Завдяки поділові праці робітники на мануфактурі виготовляли значно більше виробів, ніж у ремісничій майстерні.

Наймані працівники – особисто вільні робітники, які не мають інших засобів для існування і, таким чином, вимушені працювати на власника основних засобів виробництва.

Буржуазія – початкова назва городян на противагу іншим станам феодального суспільства (духівництву і дворянам). У період становлення капіталізму перетворюється на панівну суспільну верству, що володіє основними засобами виробництва та існує за рахунок використання найманої праці.

Розповідь вчителя.

Найчастіше такі підприємства виникали в ткацтві і перш за все сукнарстві.

Як вони створювалися? Підприємець, купець або цеховий майстер, коли збільшувався попит на сукно, закупавав вовну і роздавав її на переробку ремісникам різних спеціальностей. Роздачею сировини і скупкою готової продукції господар ставив у залежність від себе спеціалізованих ремісників, які часто, втрачаючи право власності на знаряддя виробництва, продовжували працювати на нього в себе вдома. Таке підприємство назвали **розпорошеною (розсіяною) мануфактурою**.

За такої організації праці в ткацтві і, зокрема, сукнарстві ремісники різних спеціальностей у власних приміщеннях здійснювали миття і первинну обробку вовни, прядіння, ткацтво, фарбування тканини та її обробку. Наймані агенти, за дорученням господаря, здійснювали посередницькі функції в організації процесу виробництва.

Найбільш ефективною формою нового підприємництва стала **централізована мануфактура**, коли усі виробничі операції здійснювалися під одним дахом працею найманих працівників, які не були власниками знарядь праці – їх самих набував підприємець і одноосібно встановлював обсяг праці і винагороду, яку отримає за неї кожен. На цих підприємствах переважала ручна праця – ніяких машин або знарядь праці, які приводилися б у рух інакше, ніж м'язами людини, не використовувалося. Кожен працівник завдяки максимально дрібному, до найпростіших операцій, поділу праці виконував певну частину праці. Завдяки цьому, а також за рахунок удосконалення процесу виробництва і знарядь праці на централізованих мануфактурах вироблялося більше товарів, ніж на розпорошених мануфактурах. Проте централізованих мануфактур було набагато менше, ніж розпорошених, оскільки для їх створення підприємцю необхідно було мати набагато більше грошей.

Робота з документом.

**Опис централізованої мануфактури
(за баладою про відомого сукнаря Джека з Ньюбері),
написаної Томасом Діланом у 1597 р.)**

У приміщенні, просторому і довгому, стояли двісті верстагів, міцних і сильних: на цих верстагах працювали двісті чоловіків, усі в один ряд. Біля кожного з них сиділо по одному чудовому хлопцю, які з великим захопленням готували човник. Поряд, у сусідньому приміщенні, сто жінок без перепочинку чесали вовну з веселими обличчями і співали пісні. У наступній кімнаті працювали сто дівчат у червоних спідницях, із білими, як молоко, хустками на головах, і ці прекрасні дівчата цілий день пряли і співали чудовими, схожими на солов'їні, голосами. Після цього вони пішли в наступну кімнату, де побачили бідно одягнених дітей; усі вони сиділи і скубали вовну, відділяючи тонку від грубої; їх було півтори сотні, дітей бідних, слабких батьків; як винагороду за свою працю кожен із них отримував щовечора по одному пенні, крім того, що вони вип'ють і з'їдять протягом дня. Для бідних людей це було великою допомогою. У наступному приміщенні він бачив ще 50 молодиків – це були стригалі, які показували тут своє мистецтво і вміння. Поруч із ними працювали 80 валяльників. Окрім цього, він ще мав фарбувальню, при якій тримав 40 чоловіків, а також сукновальню, де було ще 20 робітників.

Запитання до документа.

1. Які факти, наведені в документі, свідчать про те, що: а) мануфактура була великим підприємством; б) на ній працювали наймані робітники; в) використовувалися ручні знаряддя праці; г) існував поділ праці?
2. Підрахуйте, скільки людей працювало на мануфактурі. Яким був їхній фах?
3. Що в тексті, на вашу думку, є фактами, а що – поетичною вигадкою автора?

Розповідь вчителя.

Із появою мануфактур у суспільстві з'явилися нові соціальні верстви — **наймані працівники** та підприємці, або **буржуазія** (від франц. bourgeois – городянин). Така назва поширювалася на володарів мануфактур тому, що більшість із них проживала в містах.

Для закріплення матеріалу доцільно використати схему

Ознаки мануфактурного виробництва

Велике виробництво

Ручна праця найманих працівників

Розподіл праці між працівниками різних спеціальностей

Збільшення продуктивності праці робітників

Зростання виробництва товарів

III. Закріплення нових знань.

Гра «Продовжи розповідь».

Правила гри.

У цій грі двоє учнів по черзі повинні розповісти по одному реченню матеріал вивченої теми. Перемагає той учень, чиє речення буде останнім, в той час як інший вже нічого пригадати не може.

Запитання.

1. Що стали використовувати як джерело енергії у першій половині XVI ст. в Нідерландах?
2. Де вперше розпочали використовувати друкарський гвинтовий прес?
3. Що таке капітал?
4. Що таке мануфактура?
5. Назвіть два види мануфактур.
6. Як називали володарів мануфактур?

Завдання.

Пригадайте особливості організації праці у середньовічній ремісничій майстерні і порівняйте їх з тими, що були притаманні мануфактурі

Ознаки	Ремісничя майстерня	Мануфактура
1. Розміри підприємства		
2. Характер праці (ручна або машинна)		
3. Розподіл праці		
4. Склад працівників		

IV. Підсумки уроку

Заключне слово вчителя.

У ранній Новий час було здійснено чимало винаходів та вдосконалень, котрі сприяли розвитку економіки європейських країн і, одночасно, закладали підвалини для розгортання індустріалізації в другій половині XVII – XVIII ст.

У сільському господарстві в XVI – першій половині XVII ст. поширювала-ся наймана праця. Особиста залежність поступалася місцем економічної залежності найманих працівників від своїх господарів.

Набуває поширення нова форма підприємств – мануфактури. Впродовж Раннього Нового часу мануфактурне виробництво було основною формою промислового виробництва у західноєвропейських країнах.

V. Домашнє завдання.

Опрацювати §3.

Зміст

Орієнтовне тематичне планування уроків з всесвітньої історії у 8 класі.....	5
Урок №1. Вступ до історії Нового часу.....	6
Урок №2. Відкриття європейців.	13
Урок № 3. Завоювання Нового Світу.....	23
Урок №4. Матеріальний світ і суспільство н початку нового часу.....	32
Урок №5. Повсякденне життя Західної Європи.....	40
Урок №6. Реформація.....	48
Урок №7. Поширення Реформації. Контрреформація.....	57
Урок №8. Франція.....	66
Урок №9. Іспанія.....	81
Урок №10. Нідерланди.....	87
Урок № 11. Англія.....	99
Урок № 12. Міжнародні відносини у XVI - першій половині XVII ст. Тридцятилітня війна 1618 - 1648 рр.....	113
Урок № 13. Узагальнення за темами «Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій», «Людина ранньої нової доби», «Реформація і Контрреформація», «Західно-європейські держави в XVI – першій половині XVII ст.».....	122
Урок №14. Оцінювання навчальних досягнень учнів за темами «Великі географічні відкриття: зустріч цивілізацій», «Людина ранньої нової доби», «Реформація і Контрреформація», «Західноєвропейські держави в XVI – першій половині XVII ст.».....	125
Урок №15. Мистецтво Високого Відродження в Італії. Північне Відродження.....	132
Урок №16. Поширення мистецтва бароко в Європі.....	139
Урок № 17. Польща.....	157
Урок №18. Московська держава.....	173
Урок №19. Узагальнення знань за темами «Культура Західної Європи XVI - першої половини XVII ст.», «Польська держава і Московське царство».....	193
Урок №20. Оцінювання навчальних досягнень учнів за темами «Культура Західної Європи XVI - першої половини XVII ст.», «Польська держава і Московське царство».....	196
Урок № 21. Англійська революція.....	204
Урок № 22. Промислова революція (переворот) в Англії.....	218
Урок № 23. Франція.....	224
Урок №24. Просвітництво.....	231
Урок № 25. Німецькі держави у XVIII ст.....	246
Урок № 26. Московська держава наприкінці XVII - у першій половині XVIII ст. Утворення Російської імперії.....	258
Урок № 27. Російська імперія в другій половині XVIII ст.....	274
Урок № 28. Англійські колонії у Північній Америці.....	288
Урок № 29. Війна за незалежність (1775 - 1783 рр.). Створення США.....	295
Урок №31. Узагальнення знань учнів за темами «Криза старого порядку. Початок модернізації», «Доба Просвітництва», «Росія», «Сполучені Штати Америки».....	306
Урок № 32. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів за темами «Криза старого порядку. Початок модернізації», «Доба просвітництва», «Росія», «Сполучені Штати Америки».....	309
Урок № 33. Особливості розвитку країн Сходу.Держави на півострові Індостан.....	314
Урок №33. Османська імперія. Персія.....	319
Урок № 34. Китай та Індія.....	332
Урок №35. Тематичне оцінювання навчальних досягнень учнів за темою «Східний світ».....	351
Плани-схеми для організації самостійної роботи учнів.....	356
Словник-довідник.....	364